

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ ΣΤΗ «ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΠΟΙΗΣΗ» ΤΟΥ «ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΗ».

Αγα Ε.¹, Λαφαζάνη Π.², Μυρίδης Μ², Πισσούριος Ι.³, Σπυρέλλης Σ.⁴, Στάμου Λ.⁵,
Χριστοδούλου Α.⁶

¹ Ε.Μ.Π., ²Α.Π.Θ., ³Δρ Αρχιτέκτων – Πολεοδόμος, ⁴Υπ. Διδάκτωρ Πανεπ. Παρισίων 7,
⁵ Φιλολόγος, ⁶Υπ. Διδάκτωρ Α.Π.Θ.

E-mail: myridis@auth.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Ιστορία του δικτύου των αστικών οικισμών της Ελλάδας, ίσως δεν διαθέτει μεγάλο βάθος χρόνου, όπως αυτό άλλων χωρών της Ευρώπης, διαθέτει όμως και μπορεί να επιδείξει στη σύντομη, σχετικά, ιστορική του εξέλιξη ιδιομορφίες, ιδιαιτερότητες και «πρωτοτυπίες», που άλλα αντίστοιχα δίκτυα δεν παρουσιάζουν.

Η καταρχήν ιδιόμορφη περίπτωση της Ελλάδας, που την εποχή της σύστασής της σε εθνικό κράτος, δεν διέθετε αστικούς πόλους παρά μόνο εκτός των τότε εθνικών συνόρων της, αποτελεί ένα γεγονός και ένα στοιχείο που διαμορφώνει τα πράγματα στη συνέχεια με έναν τρόπο που χαρακτήρισε και σημάδεψε βαθιά την παραπέρα εξέλιξή του.

Το άλλο γεγονός, η αποσπασματική και σε φάσεις δηλαδή διεύρυνση του εθνικού χώρου, ακόμα και περισσότερο από εκατό χρόνια από την πρώτη του σύσταση, συνέτεινε σε ένα βαθμό στον τρόπο και τη μορφή που οργανώθηκε και αναπτύχθηκε το αστικό δίκτυο της Χώρας.

Στόχος αυτής της εργασίας είναι να καταγράψει, καταρχήν, με ένα τρόπο συστηματικό και εμπειριστατωμένο τη διαχρονική εξέλιξη του δικτύου των αστικών οικισμών της Χώρας με τη δημιουργία ενός χωροχρονικού συστήματος πληροφοριών, επισημαίνοντας κάθε φορά τους παράγοντες που επηρέασαν ή και που επέβαλαν τις αποφάσεις που λήφθηκαν.

Παράλληλα θα επιχειρηθεί η χαρτογραφική τεκμηρίωση της εκάστοτε δομής του αστικού δικτύου με την προσπάθεια ανάδειξης και άρα ανάγνωσης και γνώσης των «μεταμορφώσεων» που συντελέστηκαν διαχρονικά μέχρι τη σημερινή «καλλικράτεια μητροπολιτοποίηση» εκ των «ενώντων», με την αριθμητική συνένωση πολιτών και διοικήσεων σε ένα χάρτη, που δεν θα αντιστοιχεί, παρά μόνο συμβολικά, σε αυτό που Χαρτογράφοι και Γεωγράφοι ονομάζουν, έστω και συμβατικά, «πραγματικό κόσμο».

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΤΟ ΑΣΤΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

Αποφεύγοντας να εμπλακούμε στο ακανθώδες θέμα του ορισμού της πόλης, θα μπορούσε κανείς, γενικεύοντας (επικίνδυνα?), να περιορισθεί σε ένα «επιχειρησιακό» ορισμό, ότι η αστικοποίηση εκλαμβάνεται ως η «αυξανόμενη συγκέντρωση πληθυσμού στις αστικές περιοχές». Έτσι όμως διαφεύγει το πρόβλημα των χωρικών ορίων των πόλεων! Υπάρχουν ωστόσο μερικά βασικά κριτήρια για να προσεγγίσουμε το αστικό φαινόμενο:

- το μέγεθος του πληθυσμού
- η πυκνότητα κατοίκησης
- η κοινωνικό – επαγγελματική δομή
- η κοινωνικό – οικονομική διαφοροποίηση.

Από την εποχή της ελληνικής και ρωμαϊκής κυριαρχίας, στη λεκάνη της Μεσογείου παρατηρούμε την ανάπτυξη ενός αστικού δικτύου το οποίο διαδέχεται πολύ μεταγενέστερα ένα άλλο, κυρίως στα δυτικά του άξονα Ρήνου – Δουνάβειας. Περνώντας διάφορες φάσεις, τόσο γεωγραφικές, όσο πολιτιστικές και κοινωνικό – οικονομικές, γνωστές από τη βιβλιογραφία, το αστικό φαινόμενο μοιάζει να παίρνει διεθνώς άλλες μορφές και άλλες διαστάσεις. Σχετιζόμενο πάντα με τις δομές των αγροτικών κοινωνιών και συγκεντρώσεων,

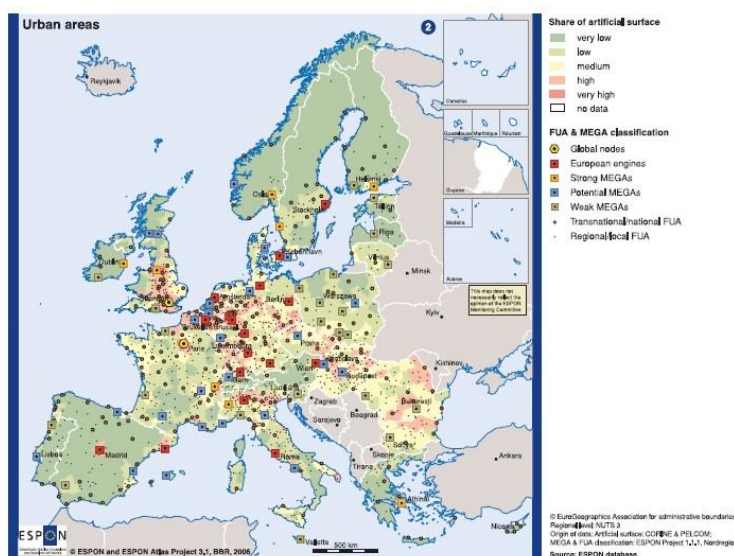
η αστική υπερτροφία δημιουργεί νέα δεδομένα στη μελέτη της οργάνωσης του χώρου και της Περιφερειακής Ανάπτυξης, συνδεδεμένο άμεσα με την ανάπτυξη των μέσων μεταφοράς.

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ

Στο πλαίσιο των πρωτοβουλιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την οργάνωση του ευρωπαϊκού χώρου κινείται το «Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου» (Σ.Α.Κ.Χ.), στο οποίο επισημαίνεται η αναγκαιότητα «χωρικού προσανατολισμού» των πολιτικών «περιφερειακής ανάπτυξης». Οι στόχοι αυτής της πολιτικής στοχεύουν κυρίως στην:

1. ανάπτυξη ενός «πολυκεντρικού» και εξισορροπημένου «αστικού συστήματος»
2. προώθηση ολοκληρωμένου συστήματος για τις μεταφορές και τις επικοινωνίες
3. διαχείριση και προστασία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς και τη διατήρηση της «περιφερειακής ταυτότητας».

Σημαντική πρωτοβουλία στη μελέτη και χαρτογράφηση του δικτύου των πόλεων σε επίπεδο Ε.Ε. αποτελεί το Ευρωπαϊκό Δικτυακό Παρατηρητήριο Χωρικού Σχεδιασμού (ESPON), [Χάρτης 1] όπου διαπιστώνεται και αναδεικνύεται η βαρύτητα του ελληνικού αστικού δικτύου, που ευρισκόμενη εκτός της αναπτυσσόμενης ζώνης του «πενταγώνου» (Λονδίνο, Αμβούργο, Μόναχο, Μιλάνο, Παρίσι) διαθέτει μόνο ένα ισχυρό κέντρο (Αθήνα) και επτά πόλεις υπερεθνικής και εθνικής σημασίας (Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Λάρισα, Ρόδο, Χαλκίδα, Ηράκλειο και Χανιά). (Λουκάκης, Θεοδωρά)

Χάρτης 1: Το Ευρωπαϊκό αστικό δίκτυο. Πηγή: ESPON Atlas

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ

Ο τρόπος οργάνωσης του δικτύου των οικισμών στην Ελλάδα έχει επηρεασθεί άμεσα από δύο, κυρίως, ομάδες παραμέτρων:

1. τις κοινωνικές και οικονομικές
2. τις θεσμικές και λειτουργικές.

Στην πρώτη ενότητα διακρίνουμε τα αποτελέσματα του επιλεγθέντος προτύπου «οικονομικής ανάπτυξης», με κύριο μέλημα την οργάνωση των υποδομών και της οικοδομικής δραστηριότητας, που συνέβαλαν στην διαδικασία «αστικοποίησης» της χώρας με τις γνωστές συνέπειες.

Στη δεύτερη το υπερσυγκεντρωτικό σύστημα διοίκησης, επηρέασε με τη σειρά του τη διάρθρωση του «δικτύου» οικισμών. Μεταπολιτευτικά οι θεσμικές παρεμβάσεις στην

παραγωγή του χώρου, φαίνεται να παίζουν σημαντικό ρόλο στην οργάνωση της δομής αυτού του δικτύου. Ιδιαίτερα οι Διοικητικές μεταρρυθμίσεις των δεκαετιών 1990 και 2010 («Καποδίστριας» και «Καλλικράτης»), έρχονται με έναν τρόπο «υπέρ – δομικό» να παρέμβουν στην όποια λογική οργάνωσης διέθετε έως τότε το σύστημα αστικών οικισμών της Χώρας.

Οι παράμετροι αυτές επηρέασαν σημαντικά τον μετασχηματισμό της δομής του συστήματος και όπως διαπιστώνεται, το «μονοπολικό» σύστημα της δεκαετίας του 1950, εξελίσσεται σε ένα «διπολικό» στη δεκαετία του 1960, το οποίο θα εξελιχθεί σε ένα «ολιγοπολικό» από τη δεκαετία του 1970, με την «επιθυμία», τη δημιουργία ενός «πολυπολικού» μετά τις ρυθμίσεις «Καποδίστρια» και «Καλλικράτη». Οι τάσεις εξέλιξης που χαρακτηρίζουν πλέον το ελληνικό αστικό δίκτυο χαρακτηρίζονται από:

1. τη διάχυση της αστικοποίησης και πόλωση
2. τη σχέση των αστικών κέντρων με τις ευρύτερες περιφερειακές περιοχές
3. τη σχέση με το ευρύτερο και διευρυμένο ευρωπαϊκό δίκτυο αστικών κέντρων, ανταγωνιζόμενο πλέον με «παραδοσιακές» Μητροπολιτικές συγκεντρώσεις.
4. την εμφάνιση ενός νέου μοντέλου οργάνωσης του χώρου με προοπτική την άμβλυνση των διαφορών, παραγωγικών, κοινωνικών, οικονομικών, δημογραφικών αλλά και ταξικών, μεταξύ πόλης – υπαίθρου.

Τίθεται πλέον θέμα επανιεράρχησης του ελληνικού οικιστικού δικτύου που όπως διαπιστώνεται (Λουκάκης, Θεοδωρά 2006) δεν μπορεί πλέον να στηριχθεί στις έως πρόσφατα χρησιμοποιούμενες μεθόδους, συμπεριλαμβανομένης και αυτής του ΥΠΕΧΩΔΕ με τις πέντε βαθμίδες.

Από τις μελέτες που έχουν γίνει έως τώρα και την συνεκτίμησή τους από τους Λουκάκη και Θεοδωρά, προκύπτουν πέντε ομάδες πόλεων:

1. εθνικής/διεθνούς εμβέλειας
2. διαπεριφερειακής/εθνικής εμβέλειας
3. περιφερειακής εμβέλειας
4. διανομαρχιακής εμβέλειας
5. νομαρχιακής εμβέλειας.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Η περίοδος 1950 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1980 αποτέλεσε τη κύρια φάση της αστικοποίησης στην Ελλάδα. Η πορεία της μεταπολεμικής “Ανασυγκρότησης” κατόπιν της “Ανάπτυξης” και της “Οικονομικής κρίσης” που τις διαδέχτηκε, αποτελούν κυρίαρχα ορόσημα-τομές της μεταπολεμικής πρακτικής στην Ελλάδα (Φιλιππίδης 1990). Οι κρίσιμες παράμετροι που καθόρισαν την μεταπολεμική οικιστική ανάπτυξη ήσαν η κυριαρχία της ατομικής ιδιοκτησίας, η επείγουσα ανάγκη για στέγαση του νέου αστικού πληθυσμού και η αδυναμία οργανωμένης κρατικής παρέμβασης, η ενεργοποίηση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας (αντιπαροχή), η διοχέτευση σημαντικών κεφαλαίων στον κατασκευαστικό κλάδο.

Η διάρθρωση της Ελληνικής πόλης είναι ομοκενρο-τομεακή. Τα χαρακτηριστικά της *Ελληνικής* πόλης είναι, πρώτα απ’ όλα η υβριδικότητα και η συμβίωση (ή η σύγκρουση) διαφόρων πολιτισμών στο χώρο της, η πολλαπλότητα των κοινωνικών ομάδων και ορισμένες ιδιομορφίες που δεν απαντώνται αλλού στον κόσμο. Πρόκειται για συνύπαρξη εποχών, δραστηριοτήτων, πολιτισμών (Λεοντίδου 2006). Η δεύτερη ιδιομορφία αναδύεται από τους πολιτισμούς της αστικότητας ή της αστυφιλίας (Λεοντίδου 1990). Από το μεσοπόλεμο μέχρι τη δεκαετία του ’60 οι εσωτερικοί μετανάστες συνέρρεαν για να αναζητήσουν ένα μέρος από την ευημερία των πόλεων (Λεοντίδου 2006).

Η προσφυγική εισροή του 1922 υπήρξε η απαρχή της μαζικής μετανάστευσης προς τις πόλεις. Με εκείνη την ευκαιρία εφαρμόστηκε για πρώτη φορά από το κράτος ο μηχανισμός οργανωμένης δόμησης, που πρόσφερε στέγαση αρχικά σε πρόσφυγες και μεταπολεμικά σε εργατικές οικογένειες¹.

Αν η περίοδος πριν τη δεκαετία του '80 χαρακτηρίστηκε από εσωτερική μετανάστευση και μια όψιμη αστικοποίηση, στις μέρες μας το ισχυρό ρεύμα των ξένων οικονομικών μεταναστών στις ελληνικές πόλεις αποτελεί κοινό παρονομαστή για όλες τις Ευρωπαϊκές πόλεις. Το τοπίο γεμίζει θύλακες μεταναστών στο κέντρο και στα προάστια (Λεοντίδου 2006).

Η συμβολή του σχεδιασμού, καθ' όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, περιορίστηκε, στις περισσότερες περιπτώσεις, στη σταδιακή «ένταξη στο Σχέδιο Πόλης» διαφόρων περιοχών, και εντός αυτών κατά κανόνα, στη χάραξη απλώς του καμβά της πόλης, δηλαδή των οικοδομικών τετραγώνων και των δρόμων συχνότατα με πλήρη αδιαφορία απέναντι στα δεδομένα του φυσικού χώρου των συγκεκριμένων περιοχών (Αραβαντινός 1998, κεφ9). Το Ρυθμιστικό Σχέδιο της Αθήνας (ΡΣΑ, 1985) και, εν μέρει, τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια (ΓΠΣ) και οι Πολεοδομικές Μελέτες Επέκτασης - Αναθεώρησης (ΠΜΕΑ) επιχείρησαν ένα γενικότερο ανασχεδιασμό του αστικού χώρου - μόνο, όμως, για τις νέες επεκτάσεις των σχεδίων πόλεων - με τη δημιουργία κοινωνικών υποδομών, τον έλεγχο των χρήσεων γης και την οριοθέτηση της επέκτασης της πόλης στην ύπαιθρο. Αντίθετα, στις ήδη δομημένες περιοχές δεν υπήρξε καμία πολιτική αναπλάσεων και ο σχετικός νόμος του 1997 δεν εφαρμόστηκε.

Το κυρίαρχο στοιχείο της «νέας αστικότητας» των ελληνικών πόλεων αποτελεί η αστική διάχυση, σε αντιδιαστολή με τον «παραδοσιακό χαρακτήρα» της ελληνικής πόλης που διακρινόταν για τον πυκνό και συνεχή δομημένο ιστό της και το σαφές περίγραμμα. Η αστική διάχυση κατά κανόνα εντοπίζεται σε περιοχές γύρω από σημαντικά αστικά κέντρα, κατά μήκος οδικών αξόνων, αλλά και σε παραθεριστικές ζώνες. Αναπαράγονται δυστυχώς φαινόμενα στενότητας πολεοδομικού χώρου και έλλειψη οργάνωσης σε λειτουργικό και αισθητικό επίπεδο.

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΣΤΙΚΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ

Από επιστημονικές μελέτες του ελληνικού αστικού οικιστικού συστήματος έχουν γίνει πολλές και διαφορετικές προσεγγίσεις και αναλύσεις (Κατοχιανού, Λουκάκης) με βάση σχεδόν πάντα τα στοιχεία από τις απογραφές και τα πληθυσμιακά όρια που θέτει η ΕΣΥΕ (ΕΛΣΤΑΤ).

Σύμφωνα με τη Συστημική Θεωρία (Systems theory) «ένα Σύστημα διακρίνεται από νομοτέλεια, βρίσκεται σε κατάσταση ισορροπίας που τη διατηρεί με μεταβολές, προσαρμογές και συνεχείς ανακατατάξεις των μερών του, ως απόρροια εσωτερικών και εξωτερικών μεταβολών».

Για την αναλυτική προσέγγιση των φάσεων ανάπτυξης του αστικού ελληνικού οικιστικού συστήματος, θα περιορισθούμε σε αυτήν την εργασία, στην «ανάλυση της χωροταξικής του διάρθρωσης».

Τα βήματα που ακολουθούνται είναι τα παρακάτω (Πετράκος, Μαρδάκης):

1. Ανάλυση της πληθυσμιακής κατανομής των αστικών οικισμών.
2. Ανάλυση του πληθυσμιακού δυναμικού με βάση τα μοντέλα βαρύτητας.
3. Την ιεραρχική ανάλυση με βασική αναφορά στη θεωρία των Κεντρικών Τόπων, με τις επιφυλάξεις και τους περιορισμούς ενός μοντέλου που αναφέρεται στα φυσικά κυρίως φαινόμενα, στη μεταφορά του στη γεωγραφική προσέγγιση του χώρου.

ΤΟ ΔΙΚΤΥΟ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Μια σειρά από απογραφές (κυρίως από το 1907-2011), καταδεικνύουν με ένα συστηματικό τρόπο τη συγκέντρωση μεγάλων ποσοστών του πληθυσμού στους λεγόμενους αστικούς οικισμούς, δηλαδή σύμφωνα με την παραδοχή της ΕΣΥΕ, αυτούς που έχουν πληθυσμό μεγαλύτερο από 10000 κατοίκους, τη στιγμή της απογραφής.

Η ιδιαίτερη γεωμορφολογία της Ελλάδας (μεγάλος αριθμός νησιών, έντονα διαφοροποιημένο ανάγλυφο, ...), δημιουργεί μια επιπλέον «τυπολογία» σε αυτό το δίκτυο:

ορεινοί, πεδινοί, νησιώτικοι, αστικοί οικισμοί ..., προσδίδοντας επιπλέον διαστάσεις στην προσέγγιση της μελέτης του και της καταγραφής του. Η διαχρονική αποτύπωση της εξέλιξης φανερώνει επίσης «κινητικότητες» και «σταθερότητες» σε αυτές τις εμφανίσεις., δημιουργώντας μια δυναμική στο χώρο που αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στη χαρτογράφησή τους.

Στις τελευταίες απογραφές ο συνολικός αριθμός των οικισμών της χώρας πλησιάζει τις 13000, από αυτούς μόνο λίγο λιγότεροι από 200 θεωρούνται αστικοί και αν αναφερθούμε στα Πολεοδομικά Συγκροτήματα ορισμένων περιοχών ο αριθμός κατεβαίνει κάτω από τους 30. Όμως σ' αυτούς τους οικισμούς συγκεντρώνεται περίπου το 60% του ελληνικού πληθυσμού.

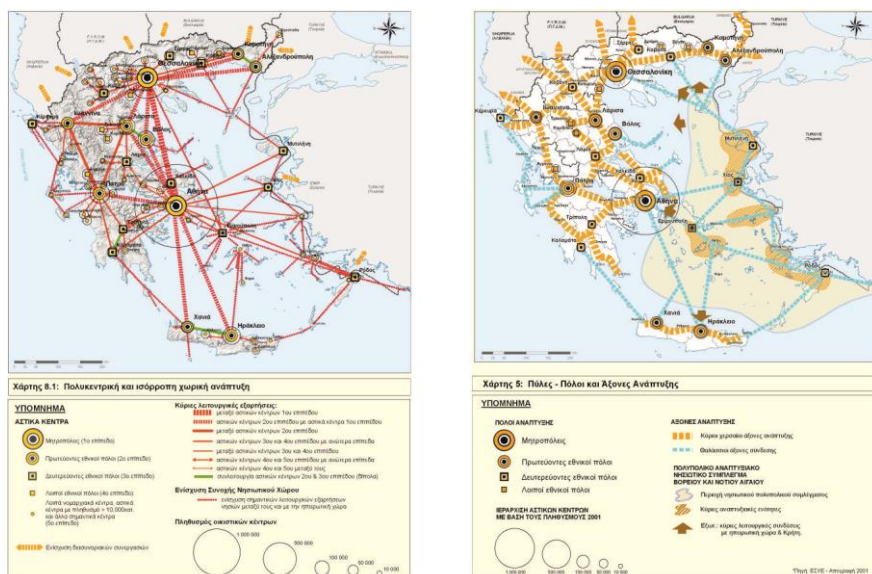
ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΣΤΙΚΟ ΟΙΚΙΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Σύμφωνα με τους Κοτζαμάνη, Πετράκο και Τσουκαλά, αμφισβητείται πλέον η καθολικότητα αλλά και η διάρκεια των ευνοϊκών για τις μικρές και μεσαίες πόλεις, τάσεων αποσυγκέντρωσης. Αντίθετα διαπιστώνεται η τάση επανάκτησης, από τη δεκαετία του 1980, του δυναμισμού και των ελληνικών μητροπόλεων, που αυξάνουν την επιρροή τους στο εθνικό σύστημα αστικών κέντρων.

Ειδικότερα στην Ελλάδα, κυρίως εξαιτίας του μεγέθους και της ιδιαιτερότητας της Πρωτεύουσας και σε μικρότερο βαθμό της Θεσσαλονίκης, παρουσιάζεται ένα από τα πλέον ανισοκατανομημένα αστικά οικιστικά συστήματα. Η άποψη επιπλέον της τριτογενοποίησης και σε ένα βαθμό της διεθνοποίησης της οικονομίας, δημιουργούν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα για τάσεις «μητροπολιτοποίησης».

Μέσα από επεξεργασίες, αλλά και εκτιμήσεις συμπεριφοράς, διαπιστώνεται η μεγάλη τάση συγκεντροποίησης σε όλη, έως τη δεκαετία του '80, μεταπολεμική περίοδο, αλλάζοντας στη συνέχεια συμπεριφορά σ' αυτήν την τάση με την παρουσίαση σχετικών εξισορροπητικών τάσεων.

Από τα συμπεράσματα της μελέτης των Πετράκου, Μαρδάκη, μπαίνουν καταρχήν πολλά και σημαντικά ερωτήματα ως προς την «αποτελεσματικότητα» των μεθόδων της βιβλιογραφίας για τη μελέτη των μεταβολών στο ελληνικό αστικό οικιστικό σύστημα, αλλά το σημαντικότερο είναι η διαπίστωση «των τάσεων μητροπολιτικής συγκέντρωσης ή χωρικής πόλωσης στην Ελλάδα». [Χάρτες 2 και 3]

Χάρτες 2, 3: Γ.Π.Χ.Σ.Α.Α. : «Πολυκεντρική και ισόρροπη χωρική ανάπτυξη», «Πύλες – Πόλοι Άξονες Ανάπτυξης»

Η ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ

Η δομή ενός συστήματος στο χώρο, απαιτεί πάντα τη σχηματική ή την φυσική απεικόνισή του για την κατανόηση των χωρικών διαφοροποιήσεων, τη διαπίστωση της συνέχειας και συνεκτικότητάς του και τον έλεγχο της λειτουργικής του ισορροπίας στην προοπτική της σύμμετρης και βιώσιμης ανάπτυξής του.

Επιστήμες όπως η Γεωγραφία και η Χαρτογραφία με τις αναφορές τους στον ιστορικό χρόνο, επιτυγχάνουν την οπτικοποίηση των παραπάνω, με τεχνικές, μεθόδους και εργαλεία που ο αυτοματισμός και οι ψηφιακές τεχνολογίες, έχουν καταστήσει σήμερα ιδιαίτερα αποτελεσματικές και επικοινωνιακές.

Η χαρτογραφία της χωροταξικής οργάνωσης του ελληνικού αστικού δικτύου και μάλιστα διαχρονικά, μέσα σε ένα πλαίσιο συσχέτισής της με τις άλλες παραμέτρους που διαπιστωμένα έχουν συντελέσει στη μορφή και στον τρόπο οργάνωσης του, προσφέρει την απαραίτητη και χρήσιμη εικόνα της διαχρονικής του εξέλιξης.

Με έναν τρόπο απλό, η σχεδίαση ενός ψηφιακού συστήματος αναφοράς όλων των χωρικών οντοτήτων (εδώ τα αστικά κέντρα μεγαλύτερα των 10000 κατ.) και οι διαχρονικές τους διαφοροποιήσεις, αποτυπώνουν το μοντέλο δικτύωσης και τη σχετική «γεωμετρία» της, των ελληνικών αστικών κέντρων.

Ακολουθώντας για λόγους «οικονομίας», μια συμβατική ιστορικά περιοδολόγηση διακρίνουμε τέσσερις βασικές περιόδους που θελημένα τις αντιστοιχούμε σε τέσσερις βασικές περιόδους της ιστορίας της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, θεωρώντας ότι η χωρική αποτύπωση του ελληνικού αστικού δικτύου συμβαδίζει με τις αυτοδιοικητικές «μεταλλάξεις».

Αφήνοντας για άλλου είδους καταγραφές, την προεπαναστατική κληρονομιά σε ό,τι αφορά την ανάγνωση του αυτοδιοικητικού χώρου και κατ' επέκταση την οργάνωση του ελληνικού αστικού δικτύου, οι περίοδοι που προτείνονται είναι οι εξής:

1^η: Η περίοδος Καποδίστρια και Βαυαρών (1828 – 1887). [χάρτες 3-4]

2^η: Η περίοδος των μεγάλων μεταρρυθμίσεων των Τρικούπη και Βενιζέλου, με έκφραση στον τελευταίο (1887 – 1927). [χάρτης 5]

3^η: Η περίοδος ύφεσης και αδράνειας του μεσοπολέμου και μέρους της μεταπολεμικής περιόδου (1927 – 1984). [χάρτης 6]

4^η: Η πρόσφατη περίοδος των σύγχρονων και «εκσυγχρονιστικών» προσπαθειών (1984 – σήμερα). [χάρτης 7-8] (Μυρίδης κ. ά. 2010)

ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΝΕΑ «ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ» ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ (?)

Η διαχρονική εξέλιξη του ελληνικού αστικού δικτύου παρουσιάζει διαφοροποιήσεις, που αποτυπώνουν όχι μόνο τις πληθυσμιακές ανακατατάξεις που προκύπτουν από τις στατικές απογραφές και τις μετακινήσεις των πληθυσμών προς τα «επικρατούντα» αστικά κέντρα, αλλά και τις αναμορφώσεις που προκαλούνται από τις αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο, που κάθε φορά οργανώνει το νέο αυτοδιοικητικό χάρτη.

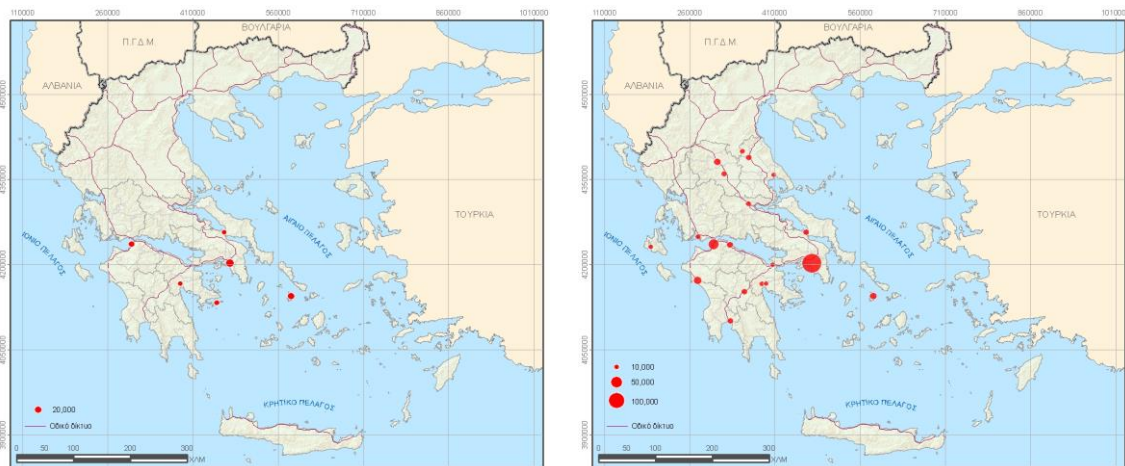
Στην αφετηρία του ελληνικού κράτους η έννοια του Δήμου, που αργότερα θα αντιστοιχεί κυρίως στους αστικούς οικισμούς, προσδιορίζεται ποσοτικά «.....ο σχηματισμός των Δήμων, δια να γίνει διαρκής, δεν πρέπει να θεμελιούται μόνον επί του παρόντος πληθυσμού εκάστου μέρους, αλλά μάλλον επί της φυσικής αυτού καταστάσεως, τουτέστι πόσους κατοίκους δύναται να θρέψη, και αν δύναται να κατορθωθούν σχέσεις επικοινωνίας» (!), και κάπου αλλού «Διαστολή μεταξύ αστικών και χωρικών Δήμων δεν έχει χώραν διότι μη ανήκουσης πλέον ούτε της γεωργίας αποκλειστικώς εις τα χωρία, ούτε της βιομηχανίας και του εμπορίου εις τας πόλεις, λείπει παν προς υπόστασιν της άνω διαστολής διακριτικόν σημείον». (Καλαφάτη 1992)

Σε κάθε περίπτωση, κοινή διαπίστωση (Λεοντίδου 2006) είναι ότι το μόνιμο χαρακτηριστικό του ελληνικού οικιστικού δικτύου ήταν πάντοτε η διασπορά σε πολλά χωριά και η απουσία πόλεων με πληθυσμό άνω των 50000 κατοίκων. Για παράδειγμα το

1870 εκτός από την Αθήνα μόνο μια πόλη έχει πληθυσμό πάνω από 20000 κατοίκους: η Ερμούπολη. Στην κατηγορία των πάνω από 10000 προστίθενται ο Πειραιάς, η Πάτρα και το Άργος. [Χάρτης 4] Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα (1896), οι πόλεις με πληθυσμό μεγαλύτερο των 10000 κατ. είναι πλέον 12, μεταξύ των οποίων ο Βόλος, η Λάρισα, η Καλαμάτα, η Ζάκυνθος, η Τρίπολη κ.α. [Χάρτης 5]

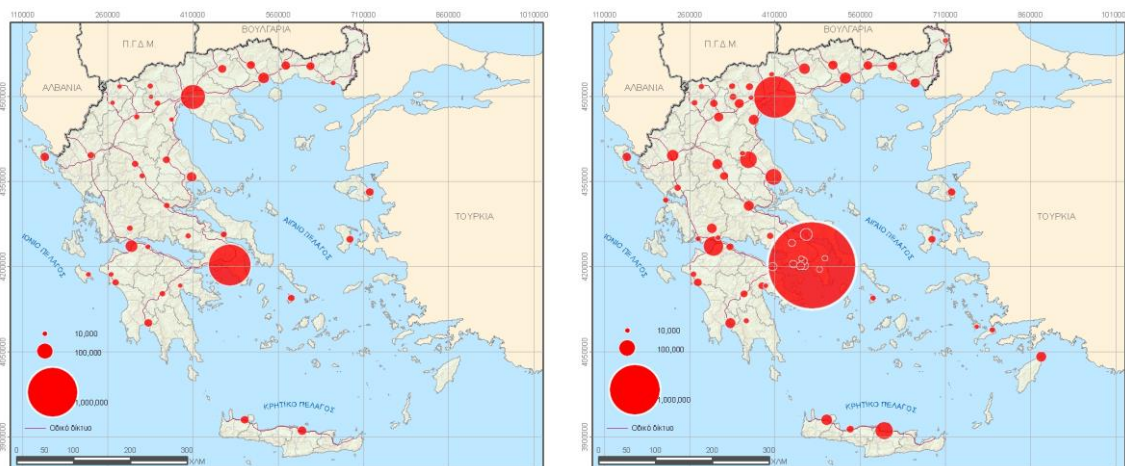
Με την ενσωμάτωση των «Νέων Χωρών» και των Νησιών του Ανατολικού Αιγαίου οι πόλεις αυτές φτάνουν τις 30, μεταξύ των οποίων η Θεσσαλονίκη, τα Γιάννενα, η Κομοτηνή κ. ά.

Σύμφωνα με τη Λεοντίδου το τέλος του 19^{ου} αιώνα βρίσκει το ελληνικό αστικό δίκτυο σε παρακμή (Λεοντίδου 2006), στις παλαιές γεωγραφικές αντιπαλότητες Αθήνας – Πειραιά, προστίθενται νέες, αυτή του Μωριά και της Ρούμελης, της Λάρισας και του Βόλου.

Χάρτες 4,5: Δίκτυο αστικών οικισμών 1848, 1889. [Ιδία επεξεργασία]

Το μοντέλο αυτό μοιάζει να συνεχίζεται και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (απογραφές 1920 και 1928) με την ενίσχυση και σε ένα βαθμό εδραίωση της νέας αντιπαλότητας: Αθήνας – Θεσσαλονίκης, η οποία διαμορφώνει ένα νέο χωρικό σχήμα ενός διπόλου, τα άκρα του οποίου διαμορφώνουν και μορφοποιούν αυτό που αργότερα θα ονομάσουμε το «S» της ελληνικής ανάπτυξης. [Χάρτης 6]

Χάρτες 6,7: Δίκτυο αστικών οικισμών 1928, 1991. [Ιδία επεξεργασία]

Σύμφωνα και με τους Πετράκο και Μαρδάκη μέσα από τις αναλύσεις που επιχειρούν με την εκτίμηση συναρτήσεων κατανομών τάξης – μεγέθους για την μεταπολεμική περίοδο, δείχνει ότι έως το 1981 τουλάχιστον υπήρχαν σαφείς τάσεις συγκέντρωσης στα μεγάλα

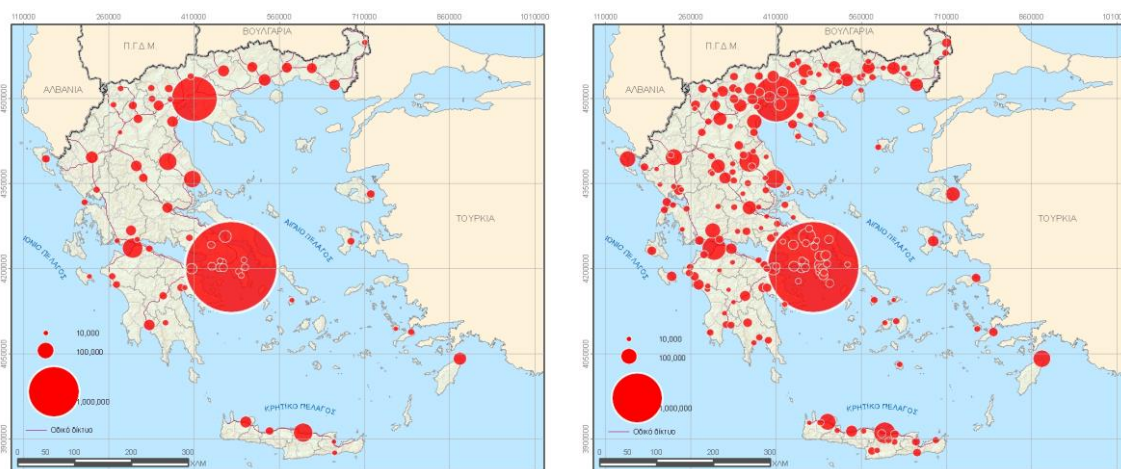
αστικά κέντρα, ενώ κατά την τελευταία δεκαετία (1991) η τάση αυτή αποδυναμώθηκε ή και αντιστράφηκε με την ταχύτερη ανάπτυξη των μικρών κυρίως πόλεων (Πετράκος, Μαρδάκης 1997). [Χάρτης 7]

Από τις αιτιάσεις και τους προβληματισμούς τους, κρατάμε ως σημαντική για τους δικούς μας προβληματισμούς τη διαπίστωσή τους για τις διαφαινόμενες τάσεις μητροπολιτικής συγκέντρωσης ή χωρικής πόλωσης στην Ελλάδα, με διαφορετικές τις συμπεριφορές των δύο Μητροπόλεων Αθήνας και Θεσσαλονίκης. Αντίθετα, η υπερεκτιμημένη προοπτική των μεσαίων πόλεων του αστικού συστήματος (οι οποίες θα μπορούσαν να στηρίξουν μια τάση αποσυγκέντρωσης), δεν είναι ιδιαίτερα ευνοϊκές.

Η «νέα γεωγραφία» του ελληνικού αστικού δικτύου φαίνεται να εναποθέτει τις «ελπίδες» της σε μηχανισμούς εξωγενείς και όχι ενδογενούς ανάπτυξης, επικαλούμενη, από τη μεριά της κεντρικής εξουσίας πάντα, μεταρρυθμίσεις που θεσμοθετούν τα μεγέθη και τη χωρητικότητα των νέων Δήμων με έναν τρόπο αριθμο – προσθετικό, τονίζοντας την «ευρωστία» του μηχανισμού και αγνοώντας ή αφήνοντας στην άκρη τη σημασία της διάχυσης και διασποράς προς όφελος του συγκεντρωτισμού.

Οι 323 «Καλλικρατικοί» Δήμοι δημιουργούν στον χάρτη, περίπου τα αντίστοιχα νέα αστικά κέντρα, αφού όλοι τους σχεδόν, ξεπερνούν τους 10000 κατοίκους, στο άθροισμα των οικισμών που τους συναποτελούν (μέσο πληθυσμιακό μέγεθος 28500 κάτοικοι/Δήμο). [Χάρτες 8 & 9]

Όμως αν το βασικότερο ερώτημα παραμένει το μέγεθος, έρευνα του Ινστιτούτου Τοπικής Αυτοδιοίκησης, αντιλαμβάνεται ότι ενώ η σύνδεση αποτελεσματικών υπηρεσιών και μεγέθους δεν μπορεί να αγνοεί ότι οι «μικρότερες δομές δυσκολεύονται στην εύρεση ικανού ανθρώπινου δυναμικού για την παραγωγή και διανομή υπηρεσιών», οι «μικρότερου μεγέθους δομές είναι πιο λειτουργικές όσον αφορά την αντιπροσώπευση και εγγύτητα».

Χάρτες 8,9: Δίκτυο αστικών οικισμών 2001, 2011. [Ιδία επεξεργασία]

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Τα αποτελέσματα αυτής της εργασίας, όπως και η Ιδία, εστιάζουν κυρίως σε δύο άξονες : από τη μια να αναδείξουν τις διαστάσεις ενός σημαντικού γεωγραφικού προβλήματος, όπως είναι η αστικοποίηση και η εξέλιξη του αστικού δικτύου μιάς χώρας και από την άλλη να κατοχυρώσουν επιστημονικά τη σημασία των χαρτογραφικών μεθόδων και τεχνικών στην ανάδειξη και κατανόηση του προβλήματος που προαναφέρθηκε.

Η σχετική με το θέμα ελληνική βιβλιογραφία έχει αρχίσει να παρουσιάζει έκταση και ποιότητα και η έρευνα έχει από καιρό συνεισφέρει πολλά στις τοποθετήσεις «θεωρητικών» και «σχεδιαστών» απέναντι στο θέμα. Η ευκαιρία όμως που παρουσιάζεται με το Πρόγραμμα «Καλλικράτης» ίσως βάζει νέες διαστάσεις στον έως σήμερα προβληματισμό.

Διαμορφώνει σε κάθε περίπτωση τόσο γεωγραφικά όσο και εμφανέστατα χαρτογραφικά ένα «νέο χάρτη» για το αστικό δίκτυο της χώρας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Θεοδωρά Γ., Λουκάκης Π., (), «Τάσεις εξέλιξης στο δίκτυο των αστικών κέντρων της Ελλάδας»
- Θεοδωρά Γ., Λουκάκης Π., (2005), «Τυπολόγηση των ελληνικών πόλεων με κριτήρια περιφερειακής εμβέλειας», ΑΕΙΧΩΡΟΣ τ. 4 τεύχος 2, σελ.: 128-157.
- Ιωάννου Β., Σερράος Κ., (2006) 'Μετασχηματισμοί της ελληνικής πόλης. Επιπτώσεις στην εικόνα του αστικού τοπίου', στο Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη, επιμέλεια Γοσποδίνη Άσπα, Μπεριάτος Ηλίας, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2006
- Καλαφάτη Ε., (), «Κράτος, Δημοτική Διοίκηση και Οργάνωση του Χώρου τον 19ο Αιώνα»,
- Λεοντίδου – Γεράρδη Κ., (1981) «Το δίκτυο των Αστικών Κέντρων της Χώρας. Η εξέλιξή του και τα κρατικά Προγράμματα», Αρχιτεκτονικά Θέματα, 15/1981.
- Λουκάκης Π., (1977), «Επανιεράρχηση του πλέγματος Οικισμών της Χώρας: Βασικός Στόχος στην προσπάθεια Περιφερειακής Ανάπτυξης», Τεχνικά Χρονικά τ. 12/77:12-40, Αθήνα.
- Λουκάκης Π., (2004), «Σύγχρονη ελληνική πόλη. Τάσεις μεταλλαγών στη χωρική διάχυση της αστικοποίησης», στο Λαγόπουλος Α-Φ (επιμ), «Η ιστορία της ελληνικής πόλης», Ερμής, σελ. 413-422.
- Μαλούτας Θ., επιμ. (2000), «Κοινωνικός και Οικονομικός Άτλας της Ελλάδας. 1: Οι πόλεις», Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας / ΕΚΚΕ.
- Μυρίδης Μ. κ.ά., (2010), «Από την Ελλάδα της «Μεγάλης Ιδέας» στη διοικητική αρχιτεκτονική του «Καλλικράτη»». Πρακτικά Συνεδρίου «Η Χαρτογραφία του ελληνικού κράτους», Ναύπλιο.
- Οικονόμου Δ., Πετράκος Γ., (επιμ), (1999), «Η Ανάπτυξη των ελληνικών Πόλεων Διεπιστημονικές προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής», Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg, Βόλος.
- Πετράκος Γ., Μαρδάκης Π., (1997) «Οι Πρόσφατες Μεταβολές στο ελληνικό Σύστημα Αστικών Κέντρων», ΤΟΠΟΣ 12/97, σελ. 77 – 103.
- Πετράκος Γ., Κοτζαμάνης Β., (1994), «Ο βαθμός μητροπολιτικής συγκέντρωσης στην Ελλάδα:εκτιμήσεις χρονολογικών σειρών για την περίοδο 1961-1991» στο Κοτζαμάνης Β., Μαράτου – Αλιπραντή Λ., (επιμ) Οι Δημογραφικές εξελίξεις στη μεταπολεμική Ελλάδα, Πρακτικά Συνεδρίου ΕΚΚΕ, ΣΕΛ. 221-242, Εκδόσεις Λιβάνη.
- Πετράκος Γ., Τσουκαλάς Δ., (1995), «Η επίδραση της διεθνοποίησης των διαρθρωτικών μεταβολών και της ανάπτυξης στην αστική πόλωση στην Ελλάδα», στο Κουτσόπουλος Κ., επιμ. «Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στον Περιφερειακό Σχεδιασμό», σελ. 273-295, Αθήνα.
- Πορτάλιου Ε., 'Αστικός ανασχεδιασμός στην Αθήνα και την ευρύτερη περιφέρεια της Αττικής' Διαδικτυακό περιοδικό Monument
- Φιλιππίδης Δ.,(2005) 'Η Πολεοδομία στην Ελλάδα' Ανθολόγιο κειμένων για την Αθήνα και την ελληνική αρχιτεκτονική και πολεοδομία του 20ου αιώνα πηγή: Υπουργείο Περιβάλλοντος.
- Φραγκόπουλος Ι., (2006), «Κλασικές προσεγγίσεις του αστικού φαινομένου : Marx, Weber, Durkheim». Σειρά Ερευνητικών Εργασιών, 11(10): 163-188, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Leboutte R., (1978), « Le phenomene urbain : genese et evolution»
-